

A brit alkotmányos rendszer néhány sajátossága, avagy új miniszterelnök és Farage lemondása

Bevezetés

Alig két évvel azt követően, hogy 2024-ben földcsuszamlásszerű győzelemmel vetett véget a 14 évet felölelő és öt miniszterelnököt elfogyasztó konzervatív párti hatalomnak, Sir Keir Starmer az Egyesült Királyság miniszterelnöke bejelentette lemondását. A brit politikát akár csak távolabbról is követők számára az utóbbi hónapok is világossá teheték, hogy a munkáspárti miniszterelnöknek nincs maradása a Downing Street 10-ben. A miniszterelnöksége kezdete óta botrányokkal és a Nigel Farage által egyre erősödő politikai nyomással küzdő Starmer számára a májusi önkormányzati választások súlyos veresége, az újabb migrációs háttérű erőszakos bűncselekmények (Henri Nowak ügye és a belfasti késelés), valamint Andy Burnham győzelme a makerfieldi (Anglia északnyugati részén tartott) időközi választáson végül elkerülhetetlenné tette a lemondását.

Ezzel párhuzamosan a jelenleg minden közvéleménykutatást vezető Reform UK vezetője, Nigel Farage is lemondott parlamenti mandátumáról.

A történetek megértéséhez azonban röviden át kell tekinteni a brit alkotmányos rendszer néhány alapvető sajátosságát.

A brit alkotmányos rendszer és Starmer lemondása

Az Egyesült Királyság alkotmányos rendszere nem egyetlen kodifikált alaptörvényen nyugszik, hanem törvények, bírói döntések és alkotmányos konvenciók összességéből áll. Ennek következtében a rendszer rendkívül rugalmas, mert képes gyors politikai alkalmazkodásra anélkül, hogy minden vezetőváltás alkotmányos válságot idézne elő. A rugalmasság azonban nem jelent szabályozatlanságot. Sőt, a politikai szereplők által elfogadott és következetesen alkalmazott konvenciók biztosítják a kormányzás folytonosságát és a demokratikus legitimitáció fenntartását.

A brit alkotmányos hagyományok egyik alapvető sajátossága, hogy - a parlamentáris demokráciákra jellemző módon - a miniszterelnököt a választók nem közvetlenül választják. Az általános választások során a választópolgárok a 650 egyéni választókerületekben az alsóház képviselőiről döntenek, a kormányfő személye pedig abból következik, hogy ki képes maga mögött tudni a parlamenti többséget. Az uralkodó formálisan azt a politikust nevezi ki miniszterelnöknek, aki a legnagyobb valószínűséggel élvezzi az alsóház bizalmát. Ez a konvenció a brit parlamentáris kormányforma egyik sarokköve.

Ebből következik, hogy egy hivatalban lévő miniszterelnök lemondása önmagában nem idéz elő parlamenti választást. Amennyiben a kormányzó párt képes új vezetőt választani, és az továbbra is rendelkezik a parlamenti többség támogatásával, a kormányzás megszakítás nélkül folytatódhat. A mostani vezetőváltás ebből a szempontból nem rendkívüli esemény, hanem a brit alkotmány rugalmasságának megnyilvánulása. Andy Burnham kinevezése nem új demokratikus felhatalmazáson alapult, hanem ugyanannak a parlamenti többségnek a bizalmán, amely korábban Starmer kormányát is fenntartotta. Érdekesség, hogy bár azonos alkotmányos konvencióból indulnak ki – tehát, hogy élvezze-e

a képviselők többségének bizalmát a miniszterelnök – a Konzervatív Párt és a Munkáspárt eltérő módon kezeli a ciklus közbeni vezetőváltással kapcsolatos helyzeteket (ami persze közjogi szempontból akkor releváns, ha éppen hatalmon vannak).

Szintén kiemelten fontos alkotmányos konvenció, hogy a kormány tagjainak, és így a miniszterelnöknek csak olyan személy nevezhető ki, aki parlamenti mandátummal rendelkezik. Ráadásul a modern politikatörténetben a miniszterelnöknek az alsóházból kell kikerülnie, és jellemzően a legfontosabb tárcákat is alsóházi képviselők vezetik (a legutóbbi kivétel Sir David Cameron volt, aki a Sunak kabinet külügyminisztereként a Lordok Háza tagja volt).

A vezetőváltásnak a brit politikában komoly hagyománya van. Az elmúlt évtizedekben többször is előfordult, hogy választások között került hivatalba új miniszterelnök – gondoljunk Gordon Brown, Theresa May, Boris Johnson, Liz Truss vagy Rishi Sunak kinevezésére. Ezek az esetek jól mutatják, hogy a parlamentáris rendszerben a demokratikus legitimáció elsődleges hordozója nem a kormányfő, hanem az alsóházi többség.

Farage lemondása és a clactoni időközi választás

Nigel Farage július elején jelentette be, hogy lemond a clactoni választókerületben szerzett alsóházi mandátumáról. A döntés háttérében az a parlamenti és hatósági vizsgálat állt, amely szerint a 2024-es parlamenti választási kampány során mintegy 5 millió font értékű támogatást és egyéb juttatást nem tüntetett fel a kampányfinanszírozási szabályoknak megfelelően. Farage következetesen tagadta a jogsértés tényét, ugyanakkor nem várta meg az eljárás lezárását. Ehelyett lemondott mandátumáról, majd bejelentette, hogy az időközi választáson ismét elindul.

Politikai ellenfelei szerint ezzel arra törekedett, hogy egy újabb választási győzelemmel megerősítse demokratikus legitimációját, és egyben megnehezítse az esetleges későbbi felelősségre vonást. Alkotmányjogi szempontból ugyanakkor a lépés túlmutatott egy egyszerű politikai stratégián. Az Egyesült Királyságban az alsóház képviselői egyéni választókerületekben nyerik el mandátumukat, amely közvetlenül a választópolgárok felhatalmazásán alapul. Ennek megfelelően egy képviselői hely megüresedése főszabály szerint szükségessé teszi az időközi választás kiírását.

A brit alkotmány egyik sajátos történeti maradványa ugyanakkor, hogy az alsóház tagjai formálisan ma sem mondhatnak le parlamenti mandátumukról. Ennek megkerülésére egy évszázados jogi fikció szolgál. A távozni kívánó képviselőt a Korona egy névleges, tényleges feladat nélküli, de jogilag összeférhetetlenséget eredményező koronahivatalba nevezi ki (*office of profit under the Crown*). A tisztség célja nem annak tényleges betöltése, hanem éppen az, hogy viselője többé ne maradjon az alsóház tagja.

A gyakorlatban ma két ilyen cím használatos, a *Steward and Bailiff of the Chiltern Hundreds* és a *Steward of the Manor of Northstead*. Érdekesség, hogy előbbi viselője az a Josh Simons, aki így lemondásával „helyzetbe hozta” Andy Burnham későbbi miniszterelnököt, utóbbit tisztséget pedig jelenleg Farage tölti

be. Ezek magyarul leginkább címzetes koronahivatalként vagy névleges királyi tisztségként írhatók körül. Eredetileg valódi udvari és közigazgatási jelentőségű hivatalokról volt szó, mára azonban kizárólag alkotmányos eljárási funkciót töltenek be. Farage esetében a *Manor of Northstead* tisztségének elfogadása szüntette meg parlamenti mandátumát, és tette lehetővé a clactoni időközi választás megtartását.

Farage számítását azonban keresztül húzták politikai riválisai. A Munkáspárt, a Konzervatív Párt, a Liberális Demokraták, a Zöldek és több kisebb országos párt egyaránt úgy ítélte meg, hogy a választás elsősorban Farage politikai stratégiáját szolgálja, ezért nem állított saját jelöltet. A döntés szokatlan helyzetet teremtett, hiszen a Reform UK vezetőjének egyetlen komoly kihívója a satirikus politikai szereplőként ismert Count Binface lett.

Az ügy jól mutatja, hogy a brit alkotmányos rendszerben a jogi szabályok és a politikai gyakorlat szorosan összekapcsolódnak. A rendszer biztosítja, hogy egy megüresedett választókerületi mandátum ismét közvetlen demokratikus felhatalmazást kapjon, ugyanakkor az időközi választás politikai jelentőségét végső soron nem önmagukban a jogi rendelkezések, hanem a pártok stratégiai döntései alakítják.

Összefoglalás

Összességében a két lemondás tehát ugyanannak az alkotmányos rendszernek két különböző legitimációs mechanizmusát világítja meg. A miniszterelnök politikai legitimitása közvetett, tehát addig maradhat hivatalban, amíg élvezi az alsóház bizalmát. A parlamenti képviselő legitimációja ezzel szemben közvetlenül a választókerület választópolgáraitól származik. Ezért lehetséges az, hogy egy miniszterelnök személye akár egyetlen nap alatt lecserélhető új parlamenti választás nélkül, míg egyetlen képviselő távozása is szükségképpen időközi választást von maga után.

Starmer és Farage távozása tehát túlmutat két politikus személyes pályafutásán. Együtt szemléltetik a brit parlamentáris rendszer kettős logikáját. A végrehajtó hatalom stabilitását a parlamenti bizalom, a parlament összetételének demokratikus legitimitását pedig az egyéni választókerületek biztosítják. Ez a kettősség magyarázza, hogy ugyanabban a politikai rendszerben természetes lehet egyszerre az azonnali miniszterelnök-váltás és egy helyi időközi választás kiírása. A brit alkotmány így nem a politikai szereplők személyére, hanem az intézmények folytonosságára épít – talán ez az a sajátosság, amely a leginkább megkülönbözteti a kontinentális alkotmányos modellektől.